

Социјална култура у огледалу материјалне.

Новe књиге Института за етнологију Словачке академије наука (I)

Rastislava Stoličná-Mikolajová (ed.), Katarína Nováková, *Kulinárna kultúra regiónov Slovenska* [Culinary Culture of Slovak Regions], VEDA vydavateľstvo SAV & Ústav etnológie SAV, Bratislava 2012, s. 496.

Juraj Zajonc, *Premeny vlákna* [Metamorphoses of the Textile Thread], Ústav etnológie SAV & Edition Ryba, Bratislava 2012, s. 235.

Oľga Danglová, *Modrotlač na Slovensku* [Blueprint in Slovakia], Ústredie ľudovej umeleckej výroby & Ústav etnológie SAV, Bratislava 2014, s. 376.

Peter Slavkovský, *S nošou za industrializáciou krajiny (Tradičné podoby dopravy na slovenskom vidieku)* [Travelling the Road to Industrialisation with a Pack Basket (Traditional forms of transport in rural Slovakia)], VEDA vydavateľstvo SAV & Ústav etnológie SAV, Bratislava 2014, s. 129.

Институт за етнологију Словачке академије наука приближава се значајном јубилеју – седамдесетогодишњици постојања и рада. Основан је 1946. године као *Národopisný kabinet* у оквиру Словачке академије наука и уметности. Године 1955. он прераста у посебан институт Словачке академије наука – *Národopisný ústav Slovenskej akadémie vied* (на енглеском је назив института превођен као *Institute of Ethnography*). *Národopisný ústav* је 1994. године променио назив у *Ústav etnológie* (Институт за етнологију). Институт представља водећу етнoлошку научну и истраживачку институцију у Словачкој. Истраживања су углавном усмерена на простор централне Европе. Институт издаје часопис *Slovenský národopis*, који годишње излази у четири свеске – две на енглеском и две на словачком језику (главна уредница је Габриела Килианова).¹

Институт има веома богату и развијену издавачку делатност. Монографске публикације су углавном суиздање Института и других издавачких кућа, што омогућава висок квалитет штампе и дизајна, као и опремљеност публикација. Нове књиге Института обухватају веома широк спектар тема и проблема. У овом тексту биће приказане оне књиге Института, чији је истраживачки фокус на различитим аспектима материјалне културе (исхрана, текстил, транспорт), а у којима се огледају комплексни друштвени и историјски односи и кретања.

I

Књига ауторке Растиславе Столичне представља резултат вишедеценијске истраживачке посвећености проблемима исхране (Stoličná 1991; Stoličná 2000;

¹ О Институту за етнологију Словачке академије наука опширније: Kiliánová 2005, Slavkovský 2013, као и на сајту института: <http://www.uct.sav.sk/>

Stoličná 2001; Stoličná 2004 и др.). Истраживања је обављала на територији Словачке, али и у оквиру словачких заједница у другим земљама (Србија, Хрватска, Украјина...). Нова књига Столичне, коју она потписује као уредница и као ко-ауторка, заједно са Катарином Новаковом, заснива се на богатом теренском материјалу, изложеном и интерпретираном на веома систематичан, прегледан и иновативан начин. Истраживање је било усмерено на културу исхране у Словачкој у првој половини двадесетог века. Изабрани временски период карактерише стабилан, још увек не-нарушен систем исхране, који је истраживањем сагледан и објашњен. У књизи је територија Словачке подељена на двадесет и два региона, тако да они представљају својеврсне етнографске целине са мање или више хомогеном традиционалном културом, опредељеном еколошким и климатским условима. Поједини региони су подељени на мање делове, да би потпуније били приказани. Сваки од ова двадесет и два региона је обрађен као посебно поглавље. У сваком поглављу се најпре даје историографски осврт на посматрани регион, а затим се објашњава традиционални начин припреме и конзумације хране. За сваки регион су обрађени различити типови хране: од житарица, меса, млека, поврћа и воћа, кромпира, купуса, затим посна јела (везана за религијску припадност), празнична јела (овде су обрађени и сами празници), као и пића. На крају сваког поглавља су приложени рецепти за припрему традиционалних јела одређеног региона. У књизи је, осим традиционалне кухиње Словака, разматрана и исхрана припадника других етничких група (Мађара, Чеха, Украјинаца, Немаца, Хрвата, Рома, Русина) и религија (римокатолика, гркокатолика, протестаната, православних и др.). Осим исхране пољопривредног становништва, разматра се и исхрана носилаца других занимања и друштвених статуса (трговаца, занатлија...), који су доприносили разноликости традиционалне регионалне културе исхране. Укључен је подробен етнички, верски и социјални контекст.

Растислава Столична пише да Словачка припада земљама аграрног типа, те да је таква остала све до друге половине двадесетог века. Из тог разлога нутритивни систем руралног становништва, а делом и урбаног, има локални или регионални карактер. До значајних промена у исхрани дошло је после Другог светског рата. Ове промене су биле условљене процесима модернизације, социјалистичке индустријализације словачког друштва, формирања радничке класе, као и креирањем нових модела животних стилова. Половином двадесетог века процеси колективизације аграра су радикално променили производњу хране, њену припрему и конзумацију. Столична истиче да су се у селима ипак дуже чувале традиционалне форме, у неким аспектима адаптиране новим друштвеним кретањима и захтевима.

Књига Столичне и Новакове је фокусирана на културу исхране, или прецизније – на њену вишеструку повезаност са комплексним социјалним и историјским процесима регионалних заједница. На веома подробен и продубљен начин, ове ауторке показују како исхрана, посматрана као део културног наслеђа, може да исприча мноштво занимљивих, актуелних и важних прича за склапање изнијансираног мозаика о друштву.

II

Књига аутора Јураја Зајонца „*Premeny vlákná*“ је посвећена различитим фазама добијања сировина које се употребљавају за ручну израду текстила. Књига пружа културно-историјски поглед на текстилну културу, формирану на територији Словачке у временском опсегу од најстаријих доступних извора до половине двадесетог века.

Опсежно поглавље књиге је посвећено различитим облицима текстилних сировина: биљних (лан, конопља), животињских (углавном овчја вуна, у мањој мери кравља, козја, коњска и зечија) и других природних, као што је нпр. кора дрвета. Детаљно је објашњено гајење лана и конопље, као и сви даљи поступци припреме влакана уз помоћ инструмената, који су такође размотрени. Приказане су све фазе добијања овчје вуне, као и других сировина животињског порекла. У Словачкој су претежно коришћене сировине које потичу од домаћих животиња. У појединим деловима Словачке је од седамнаестог века почела да се производи и свила. Узгајање свилене бубе и поступци добијање свиле су такође објашњени. Гајење и даљи ток производње памука подробно су објашњени. Памук и вуна су била два кључна материјала у текстилној индустрији, али и у занатској и домаћој производњи.

У неколико следећих поглавља обрађене су технике даље припреме влакана (предење, сукање...), све до завршне фазе када се она могу употребити за израду текстила. Зајонц објашњава и инструменте потребне за различите етапе припреме влакана. Посебно је занимљиво то што аутор у сваком од поглавља разматра родне (gender) улоге (мушки и женски рад, удео у послу, поделу...) у процесу производње влакана. Мушкарци су углавном обављали оне послове који захтевају физичку снагу.

У последњих педесет година је домаћа израда замењена индустријском. Аутор закључује да ручна израда текстила има свој наставак и улогу и у данашње време, јер људи имају потребу да се креативно изразе помоћу нових форми.

Књига Јураја Зајонца представља узорно истраживачко дело, публиковано након вишегодишњег проучавања текстилне културе (Зајонц 2011, Зајонц 2011а, Зајонц 2013 и др.). Књигу одликује подробност, систематичност, заокруженост истраживања и интерпретације, фокус на детаљ. Разматрања су документована многобројним фотографијама и илустрацијама инструмената коришћених за рад. Приложени су различити облици регистра (именски, предметни, географски), који омогућавају додатну прегледност текста. Осим тога, књига пружа и посебан визуелни доживљај.

III

Модротлач (енгл. *blueprint*, на српском би се могло превести као *плава штампна*) представља значајно поглавље у историји европског текстила. У Словачкој је он постао својеврстан културни феномен. Ради се о плавом материјалу на коме су одштампани бели орнаменти. Обимна књига ауторке Олге Данглове „*Modrotlač na Slovensku*“ је посвећена пореклу, историји, производњи и дизајну ове хармоничне комбинације плавог и белог штампаног текстила.

У првом поглављу књиге Олга Данглова објашњава историју *модротлача*, оријенталне корене и каснију експанзију у Европи. Технологија израде (негатив штампања памука уз помоћ индиго биљке) је са оријенталног подручја преузета најпре у Енглеској и Холандији, а из ових земаља се у другој половини седамнаестог и почетком осамнаестог века проширила и у друге европске земље. Ауторка указује на то да је било и других путева преноса. У Словачкој је *модротлач* прихваћен крајем осамнаестог века и убрзо је постао саставни део типичног женског костима у малим градовима. Током деветнаестог века *модротлач* у Словачкој доживљава процват: радионица је било у скоро сваком малом граду. Крајем деветнаестог века радионице су биле заступљене и у селима. У првој половини двадесетог века *модротлач* је значајно променио начин одевања, а самим тим и изглед сеоског становништва.

У књизи су дата подробна објашњења о отварању радионица, као и о њиховом начину рада и регионалним специфичностима. Објашњени су производни поступци, дате су базичне информације о техничким аспектима, и размотрене суптилне разлике међу различитим произвођачима.

У Словачкој се производио тзв. позитивни тип *модротлача* (директно штампање са модела на текстил, а узорак је направљен на моделу). Штампале су се различите врсте материјала, али је доминирао памук. Узорци су били различити, преовладавали су цветни мотиви, али били су заступљени и геометријски, зооморфни (птице), па и антропоморфни. Мотиви су углавном били ситни и понављали се (обимно поглавље књиге је посвећено анализи мотива).

Модротлач се производио за широке слојеве становништва. Радионице су остваривале интеракцију са сеоским становништвом и имале увид у његове потребе, па су нудиле различите узорке, што је резултирало специфичним фолклорним стилем *модротлача* и богатом регионалном и локалном разноврсношћу сеоске одеће (свакодневне и свечане). *Модротлач* је променио оригинални изглед сеоског костима. Прилагођаван локалним естетским критеријумима, а уз то практичан материјал, који се при раду мање прља од домаће произведене беле одеће, *модротлач* је постао стандард. Променио је визуелни изглед жена. Нарочито коришћен за израду сукњи, постао је опште место одевања жена у Словачкој. У мушкој одећи је ретко био заступљен. Нашао је примену и у ентеријеру (на постељини, прекривачима и сл.).

Са модернизацијом и урбанизацијом Словачке, услед забране приватног власништва и колективизације, радионице су затворане, а неке од њих су биле трансформисане и уклопљене у шире системе производње. Колективизација је имала и своје позитивне стране: побољшање технологије израде, професионални дизајнери су радили на изгледу орнамената и сл. Друштвена (идеолошка) клима је половином двадесетог века била врло повољна за *модротлач* текстил, који је промовисан као практична одећа за радну жену. Рекламирао и дизајнирао од стране професионалаца, он улази у модне токове и градску одећу. У индустријској производњи две базичне боје – плава и бела – бивају допуњене ширим спектром.²

² *Модротлач* је био омиљени материјал моје баке на југу Србије у времену мог детињства крајем седамдесетих и осамдесетих година прошлог века. Она је од њега шила одећу за свакодневну употребу, углавном кошуље и прегаче. Имала је и мараму, коју још чувамо.

Олга Данглова закључује да *модротлач* у Словачкој представља део европског текстилног дизајна. Међутим, у многим аспектима је специфичан, будући да су га произвођачи адаптирали локалном укусу и потребама. Ови процеси су резултирали креирањем аутентичног фолклорног стила словачке *модротлач* продукције.³

Књига Олге Данглове представља репрезентативно издање.⁴ Текст тече паралелно на словачком и енглеском језику. Књига је обимна, богато опремљена и документована фотографијама у боји и илустрацијама, које су праћене детаљним објашњењима. Опремљеност књиге и квалитет њеног дизајна омогућавају изузетан естетски доживљај *модротлача*.

IV

Петар Славковски је аутор већег броја књига и радова у области аграрне етнологије. Његов вишедеценијски истраживачки и научни рад је углавном усмерен на аграрну културу Словачке, као и Словака на *Доњој земљи* (Војводини и др.), али обухвата и шири простор средње Европе. Динамику промена у аграрној култури истраживаних области Славковски разматра у контексту увек повезаних и међусобно условљених друштвених, политичких и економских процеса. Аутор посебно обрађује две значајне мере, спровођене од стране државе, а које су довеле до дисконтинуитета у развоју аграра – његову колективизацију 1948. и деколективизацију 1989. године.

У последњих неколико година, Славковски је публикувао три нове књиге: *Slovenská etnografia (kompendium dejín vedného odboru)* (2012)⁵, *Slovenský roľník (pramene k štúdiu spôsobu života)* (2013)⁶ и *S nošou za industrializáciou krajiny (Tradičné podoby dopravy na slovenskom vidieku)* (2014).

Последња књига Славковског посвећена је проблему развоја транспорта у Словачкој. Истраживачки фокус је на традицијским облицима транспорта, који су у многим областима и ситуацијама практиковани све до друге половине двадесетог века. Аутор најпре пише о транспорту људском снагом, када човек својим телом и енергијом носи терет. Жене су носиле децу, али и друге терете (ведра с

Сећам се да се радило о материјалу који је често имао „два лица“ компатабилног дезена, која су приликом шивења одеће ефектно комбинована. Бака више није са нама, а од старијих чланица породице нисам могла да сазнам да ли се овај материјал производио у тадашњој Југославији, или је увожен из тадашње Чехословачке. Без одговора је остало и питање – који је назив за њега коришћен.

³ У данашње време се *модротлач* производи у малим приватним радионицама. Може се купити као материјал за шивење „на метар“ или у виду већ готових предмета (торби, прегача и сл.) у продавницама намењеним туристима. Ужива статус словачког сувенира. О начину производње модротлача се на www.youtube.com могу видети занимљиви прилози.

⁴ И претходна књига ове ауторке, посвећена специфичном облику веза и чипке у Словачкој, такође је написана и опремљена тако да представља репрезентативно издање: Dangelová 2009.

⁵ Књига је приказана у Гласнику ЕИ САНУ: Prelić 2013.

⁶ Књига је приказана у Гласнику ЕИ САНУ: Luković 2013.

водом, корпе са припремљеном храном за ручак, корпе с убраним плодовима, затим сено, траву, дрва...). У Словачкој је било уобичајено да жене носе терет на леђима. Дрва су управо носиле на леђима. Жене су терет носиле уз помоћ различитих видова помоћних средстава (корпи, ведро, платна које се везивало на леђима у виду торбе, итд.). Тежи и масивнији терет су носили мушкарци (аутор даје прилог родним студијама).

У следећим поглављима Славковски обрађује средства транспорта која клизе (санке, различити облици простирки на које се ставља терет, уз чију помоћ се он вуче...), затим превозна средства на точковима (кола која су вукли коњи или говеда, сточна запрега), као и транспорт преко воде.

Књига је употпуњена прилозима, везаним за место транспорта (њиве, ливаде и пашњаци, шуме, водене површине) и са њима повезаних врста терета.

Изградња железнице у Словачкој крајем деветнаестог века доводи до наглих и дубоких техничких и друштвено-економских промена у транспорту.

Књига Петра Славковског на веома систематичан и детаљан начин обрађује проблем традицијских форми транспорта, али пружа и много ширу слику руралне културе Словачке, као и низ других информација и објашњења. Књига је изузетно погодна за различите облике антрополошких читања и промишљања. Богато је илустрована и документована фотографијама и цртежима.

*

Нове књиге Института за етнологију Словачке академије наука показују да материјална култура може бити изузетно важан извор информација о друштву и његовој динамици. Или, прецизније – друштво и његов материјални одраз представљају две стране истог новчића. Књиге су засноване на обимном и разноврсном материјалу и одликује их систематичност и подробност у истраживању и интерпретацији. Разматрани проблеми су свакако врло занимљиви и инспиративни – у тематском и методолошком смислу – и за читаоце у Србији.

Литература:

- Danglová, O. 2009. *Výšivka na Slovensku*. Bratislava: Ústredie ľudovej umeleckej výroby & Ústav etnológie SAV & Národné osvetové centrum.
- Zajonc, J. 2011. Vplyv modernizačných snáh Jozefa II. na domácku výrobu plátna. *Ethnologia Europea Centralis* 10: 17-28.
- Zajonc, J. 2011a. Tradičná textilná kultúra vo výučbe textilných výtvarníkov na Vysokej škole výtvarných umení v Bratislave. *Zborník Slovenského národného múzea v Martine* (A. Gazdíkova, ed.). Etnografia 52: 176–191.
- Zajonc, J. 2013. Návod na pestovanie ľanu a konopy z roku 1789. *Ethnologia Europea Centralis* 11: 19–30.
- Kiliánová, G. 2005. Ethnology in Slovakia at the beginning of the 21th century: reflections and trends. In: *Ethnology in Slovakia at the Beginning of the 21 Century. Reflections and Trends* (Kiliánová, G., Köstlin, K., Nikitsch, H., Stoličná, R.,

- eds.), 17–36. Wien: Institut für Europäische Ethnologie der Universität & Bratislava: Ústav etnológie SAV.
- Luković, M. 2013. Peter Slavkovský, Slovenský roľník (pramene k štúdiu spôsobu života) [prikaz] *Glasnik EI SANU LXI/2*: 198–203.
- Prelić, M. 2013. Peter Slavkovský, Slovenská etnografia (kompendium dejín vedného odboru). [prikaz] *Glasnik EI SANU LXI/2*: 196–198.
- Slavkovský, P. 2012. *Slovenská etnografia (kompendium dejín vedného odboru)*. Bratislava: Veda vydavateľstvo SAV & Ústav etnológie SAV.
- Slavkovský, P. 2013. *Slovenský roľník (pramene k štúdiu spôsobu života)*, Bratislava: Veda vydavateľstvo SAV & Ústav etnológie SAV.
- Stoličná, R. 1991. *Jedlá a nápoje našich predkov*. Bratislava: Veda.
- Stoličná, R. 2000. *Tradičná strava Slovenska (Prírodné, historické, etnokulinárne, náboženské a sociálne aspekty)*. Bratislava: Veda.
- Stoličná, R. 2001. *Kuchyňa našich predkov*. Bratislava: Veda.
- Stoličná, R. 2004. *Jedlo ako kľúč ku kultúre*. Martin: VMS.

Сања Златановић

Међународна летња школа и конференција *Keep it simple, make it fast!* Crossing borders of underground music scenes

13.7. – 17.7. 2015. године, Порто, Португал

У периоду између 13. и 17. јула 2015. године, присуствовала сам летњој школи (13–15) и другој годишњој међународној конференцији (15–17) под називом *Keep it simple, make it fast! Crossing borders of underground music scenes* (у даљем тексту KISMIF), у организацији Факултета уметности и хуманистичких дисциплина Универзитета у Порту у Португалу. Поред летње школе и конференције, догађај су пратиле и бројне изложбе, промоције књига и концерти, као и организована дружења учесника у клубовима у Порту. Основна тема конференције је било изучавање андерграунд музичких сцена широм света, а учесници – њих преко две стотине – који су долазили са 6 континената, учинили су да цео догађај заиста има интернационални карактер. Званични језици догађаја су били португалски и енглески, с тим да је већина учесника говорила енглеским језиком. Поред учесника – махом докторанада, али и етаблираних стручњака из најразличитијих области друштвених и хуманистичких дисциплина – конференцији су присуствовала и нека од највећих имена студија културе данас, на челу са британским теоретичарем медија Диком Хебдицом (Dick Hebdige), чија је књига *Subculture: the meaning of style*, објављена 1979. године (у српскохрватском преводу је објављена као *Potkultura: značenje stila* већ 1980.), започела изучавање поткултура и популарне музике у друштвеним наукама и хуманистичким дисциплинама. Иако данас теоријски превазиђена, ова књига је